

DOI: [10.38027/ICCAUA2022TR0015](https://doi.org/10.38027/ICCAUA2022TR0015)

Bellek Mekânı Olarak Tarihi Müze Evler Üzerine Bir İnceleme: Tokat Canikli Konağı Örneği

*Kadriye Büşra Özdiri¹, Dr. Çağla Caner Yüksel²

Başkent Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Ankara, Türkiye^{1&2}

E-mail¹: busraozdiri@gmail.com, E-mail²: caglacaneruyksel@gmail.com

Özet

Günümüzde müzelerin hatırlama ve anımsama kavramlarını bünyesinde barındırmasından ve toplumsal hafızayı yansıtan bellek mekânları olmasından hareketle bildiriye müze evlerin bellek mekânı olarak irdelenmesi amaçlanmıştır. Müze evler, içinde yaşadığı toplumun kültürel, bilimsel, siyasal v.b katkıda bulunan önemli kişilerin yaşamış oldukları evler olduğundan, bu kişilerin anılarının yaşatılması, ortaya koydukları değerlere sahip çıkılması adına bellek görevi üstlenmektedir. Bu bildiri de tarihi ve kültürel değerleriyle Anadolu’da önemli bir yerleşim olan Tokat’ta müze ev kimliği sergileyen Canikli Konağı’na odaklanmakta ve bellek mekânı olarak çözümlemektedir. Bildiriye bellek kavramının anlamları ve mekânla ilişkisi, bellek mekânları olarak müze evler tanıtılmakta, devamında bellek mekânı olarak Canikli Konağı değerlendirilmektedir. Mekânın mimari nitelikleri evin geçmiş kullanıcılarının deneyimleri ve anılarıyla ilişkili olarak tartışılmaktadır. Yararlanılan kaynaklar yapının görsel ve yazılı temsilleri ve ailenin mevcut sahipleriyle yapılan yüz yüze görüşmelerdir. Çalışmada bellek mekânı olarak Canikli Konağı kullanıcılarının belleği ve Tokat’a beraberinde getirdiği değerleri, gelecek nesillere mekânsal niteliği ve değerleriyle nasıl aktardığı ortaya koyulmaktadır.

Key Words: Müze Ev; Bellek Mekânları; Canikli Konağı; Tokat.

1. Giriş

Toplumsal etkileşimin sağlanması ve kent kimliğinin oluşmasında müzeler bellek üzerinden toplumsal değerleri kente aktarmaktadır. İsminden de anlaşıldığı üzere müze evler, içinde yaşadığı toplumun kültürel, bilimsel, siyasal v.b katkıda bulunan önemli kişilerin yaşamış oldukları müzeye dönüştürülmüş evlerdir. Burada yaşamış kişilerin kimliklerini, değerlerini yansıtan, sergilenen eserler işlevleri ile birlikte yaşam tarzı bütünlüğü içinde sunulduğunda içinde bellek, hatıra, hatırlama ve ilgili kişilerin hayatını da barındıran mekânlardır. Müze evler, bir taraftan kişisel tarihi deneyimleterek diğer taraftan kentin tarihini anımsatarak, toplumsal tarihi hatırlatarak ziyaretçileri direkt içeri alırlar. Bu müzeleri değerli kılan, değerleri ve geleneği olan hayatı temsil etme veya yeniden canlandırması özelliğine sahip olmalarıdır.

Walter Grasskap “En eski müze hafızadır” sözüyle bellek ve müze ilişkisini ilişkilendirmek üzere öncelikli olarak bu kavramlar üzerinde düşünülmesi gerektiğini aktarmaktadır. Birçok disiplin tarafından incelenerek ele alınan belleğin disiplinlerarası özelliği vardır. Özellikle tıp, sosyoloji, tarih gibi çeşitli disiplinlerin çalışma alanı içerisinde olan bellek mimarlık disiplininin de çalışma alanlarından biridir. Bu çalışmada, belleğin mekân ile ilişkisi incelenerek mimarlık araştırmaları kapsamında değerlendirilmektedir.

Çalışmada geleneksel mimari özelliklerini büyük ölçüde koruyan müze evler bellek kavramından yola çıkarak, bellek ve mekân ilişkisi kapsamında incelenmiş bir örneklem üzerinden açıklanmaktadır. Bu bağlamda sahip olduğu değerleriyle Tokat’ın kolektif belleğinin bir parçası olan Canikli Konağı ele alınmaktadır. Canikli Konağı’nın içinde barındırdığı koleksiyonlarından ziyade etnografik özellikleri açısından “müze ev” kapsamında nasıl değerlendirildiği irdelenmektedir.

2. Çalışmanın Amacı, Kurgusu ve Yöntemi

Bu çalışma, Canikli Konağı örneğine odaklanarak “müze ev”lerin bir bellek mekânı olarak çözümlemesini sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada insanların mekân ile ilişki kurarak bu ilişkinin hafızalarında nasıl yer edindiğini anlayabilmek adına öncelikle bellek kavramının barındırdığı anlamlar esas alınmıştır. Bu bağlamda belleğin nasıl çalıştığı ile ilgili mevcut araştırmalar incelenmiştir. Çalışmada, mimarlığı ilgilendiren kavramlar ile olgular üzerinden de bir dizi bellek okuması yapılmaktadır. Bununla birlikte anıların ve bireysel deneyimlerin Tokat kenti içerisindeki bir müze ev üzerinden topluma nasıl aktarılmakta olduğunun değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda incelenen Canikli Konağı’nın toplum ve bireyler üzerindeki etki düzeyi saptanmak istenmektedir. Literatürde müze evler ile ilgili birçok çalışma vardır, fakat bellek ve müze ev ilişkisi bağlamında henüz tamamlanmış bir tez çalışması bulunmamaktadır. Tokat kentinde de bellek mekânı olarak müzeler ya da müze evler daha önce çalışma kapsamına dahil edilmediğinden, bu çalışmanın hem bellek, mimarlık ve müze evler kesişiminde yoğunlaşan mevcut çalışmalara hem de Tokat kent tarihi üzerine odaklanan mevcut literature katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmada çeşitli veri toplama tekniği kullanılmıştır; doküman analizi yapılarak, konu ile ilgili yazılı kaynaklar taranmıştır. Toplanan kaynaklar ışığında veriler konuya göre düzenlenerek alıntılar yapılmış ve yorumlanmıştır. Ayrıca literatürdeki kaynaklardan farklı olarak, çalışmaya yön vermesi için evin eski sahiplerinden Abdullah Canikli ile yüz yüze görüşülerek ses kaydı alınmıştır. Mekânın fotoğraflarına yerinde tespit ile ulaşılmıştır. Ele alınan mekânın mimari detayları, görüşülen kişilerin kişisel özellikleri, aile yapısı, geçmişi ve yaşadığı mekân ile ilgili hafızasında kalanları irdelenmek esas alınmıştır. Araştırmada elde edilen bilgiler ışığında müze evlerin amaçları doğrultusunda müzelerin topluma kattığı değer açısından önemi vurgulanmaktadır.

3. Bellek Kavramı

Bellek kavramı farklı disiplinler tarafından ele alınarak, çok farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bellek kavramının ilk kullanımı Cicero'nun *De Oratore*'sinde yer alsa da, bazı kaynaklar belleğin ilk tanımının Antik Mısırlılar ve Pitagorasçılar tarafından ortaya atıldığını savunmaktadır (Ganiç, 2016, s.12). Belleğin nörolojik temellerini nörologlar, belli durumdaki bireyin duygusal ve bilişsel hatırlama sürecini psikologlar, belleğin uzun süreli hayat öykülerindeki yerini psikanalistler, belleğin olgusunu filozoflar, topluluk belleğinin oluşumunu sosyologlar, insan belleğinin tarihteki güvenilirliğini tarihçiler ele almaktadır (Özak, 2008, s.9).

Yazılı kaynaklarda belleğin birçok tanımı yer almaktadır. Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde bellek "Yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin" olarak tanımlanmaktadır (URL-1). Webster Sözlüğü'nde ise "Kişinin hatırlama kapasitesi, tanıma ve hatırlaması, bilişsel anımsama, hatırlanan kişi veya unsurun imgesi ya da izlenimi" tanımı yapılmaktadır (URL-2).

Bellek çalışmaları toplumun ve bireyin unutmaya ve hatırlama sürecini incelemektedir. Hatırlama eylemi gerçekleşirken geçmişteki olaylarla birlikte o olayların hafızadaki temsili de canlanmaktadır. Huyssen'e göre "Geçmiş belleğin içinde yalın bir şekilde bulunmaz, anı halini alabilmesi için dile getirilmesi gerekir" (Huyssen, 1999). Bellek gerçekçi bir başlangıca götürmekle birlikte, bir temsile dayanır. Bir olayın hatırlanması ile yaşanması arasındaki fark göz ardı edilemez bir durumdur. Hatırlama eylemi deneyimlere ve geçmişe bağlı olarak gelişir de şu anda gerçekleşmektedir. Huyssen'e göre "Belleğin geçmiş ve gelecek arasındaki farkı bir yarık oluşturmaktadır". Bu fark belleği daha güçlü kılıp, belleği yeniden çağırma ve depolama sisteminden ayırmaktadır.

Sokrates duyu algısı yalnızca duyuların anlık uyarısını, bellek var olanı sonsuza kadar anımsamaktadır yorumunu yapmaktadır. Sokrates'in öğrencisi olan Platon belleği "zihnin rasyonel kısmının hakikat üstüne bilinçli bir düşünme sürecine girmesini sağlayan bir araç" şeklinde ifade etmektedir (Çağla, 2007, s.219). Bu tanım Platon'un öğrenmenin tamamı ile anımsama olduğu görüşüyle örtüşmektedir. Platon bilgiyi doğuştan gelen bilgiye dayandırarak, bilgi kuramını anımsama üzerine kurmaktadır.

John Locke deneyci görüşün kurucusu olarak insan belleğini "tabular rasa" olarak açıklamaktadır. "Tabular rasa" boş levha metaforu anlamına gelmektedir. Locke, kişinin dünyaya bilgi ve düşüncelere sahip olarak gelmediğini, zihninin boş bir levhaya benzediğini iddia etmektedir. Bu levha da zaman geçtikçe duyular ile oluşan idelerle dolmaktadır. İnsan zihni bunları tanıdıkça belleğe yerleştirip adlandırmaktadır. Locke'nin bellek anlayışı da bilgi anlayışına paraleldir. Locke'ye göre bir kişinin bir bilgiyi, düşünceyi veya olayı anımsaması onu deneyimlediğini göstermektedir (Locke, 2000).

Kant'ın bellek modeli deneyimin yorumlanmasını açıklamaktadır. Biliş kavramı dışarıdan gelen gerçeklikle birebir aynı değildir, bilinen şeyler düşünce yardımıyla üretilmektedir. Bu sebeple olayların yorumlanmasının bellekte ve zihinsel hayatta önemli rolü vardır (Kant, 1998).

Nora'ya göre bellek ise "Her zaman yaşayan gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisidir." Nora bunun yanısıra belleğin hatırlama ve unutma eylemlerine açık olup, sürekli değişim halinde, uzun belirsizliklere elverişli yapıda, kullanımlara duyarlı olduğunu da dile getirmektedir. Bellek daima günceldir, geçmiş ve şimdiki zaman arasında bir bağdır, çoğuldur, bireyseldir, sınırsızdır. Uzamla, harelerle, nesnelerle ve somutla ilişki içerisinde olan bellek mutlak bir kavramdır (Nora, 2006, s.19).

3.1 Bellek ve Mekân

Belleğin hatırlamanın var olabilmesi için, mekân, duyulara hitap eden deneyimler, imge ve algılar, bireysel ve toplumsal özellikler gibi faktörlere ihtiyacı vardır. Mekân, belleği yoğuran, aktaran ve dönüşüme uğratan uyarıcıların başında yer almaktadır. Mekân bilinçli bellekte en temel bileşen olup, belleğin kilit taşı oluşturmaktadır (Özaloğlu, 2017, s.14). Bunun yanısıra, "Bellek unutma ve hatırlama sürecini devamlı olarak şekillenerek değiştirdiği bir olgu, mekân da bu ilişkilerin unsuru olarak ortaya çıkmaktadır (Özmen, Çetin, 2017, s.103). Mekânın sözlük anlamı incelendiğinde "Yer, bulunulan yer, ev, yurt, oturulan yer" (Büyük sözlük, tarihsiz, s. 1487), (Altınay, 2020, s.40) olarak görülmektedir.

Lefebvre mekânı "algılanan, tasarlanan ve yaşanan" üçlü moment içinde tanımlayarak, mekânın günlük yaşam ile ilgili deneyimleri içerdiğini savunmaktadır (Lefebvre, 2016, s.74), (Altınay, 2020, s.43).

Pallasma mekânı “Bedenimiz, evimiz, kimliğimiz ve belleğimizin sığınadır (Pallasma, 2018, s.78)” şeklinde tanımlamıştır. Bununla birlikte “Evimiz öz kimliğimizle birleşir; kendi beden ve varlığımızın parçasına dönüşür (Pallasma, 2018, s.86)” ifadesine yer vermiştir.

Belleğin oluşarak sürdürülmesi, somut nesneler üzerinden açıklanan süreci göstermektedir. Nesnelerin deneyimlerle ilişkisinde, birey topluluk için bir imgeye dönüşür ve bellekte saklanır. Bireyler ve topluluklar onları saran nesnelerin oluşturduğu bu nesneler var olmadan hatırlayamaz. Bireyi ve yapıyı çevreyi oluşturan kişisel eşyalar ve fiziksel mekânlar, fiziksel çevrenin oluşmasına yardımcı nesnelerden oluşur. Mekânın bireyler için imgesel temsiller oluşturmasının yanısıra, nesnelerle ilişkili imgeler ile dolu bir düzen olduğu da görülmektedir. Buna bağlı olarak nesneler belleğin aracı, mekânlar ise belleğin bağlamını oluşturmaktadır. Mekânın fiziksel anlamda üretimi, bir mimarlık etkinliği olmasının yanında, mimari üretimler aracılığıyla bellek süreci için tetikleyici bir işleve de sahiptir (Ganiç, 2016, s.18).

Nora ise mekânı yaşayan toplumun somut üretimi olarak tanımlamaktadır (Nora, 2016, s.54). Nora’ya göre toplumların kimlik ve varoluşları ile oluşan özel mekânlar belleğin mayalandığı yerdir. Nora bu mekânları “hafıza mekânları” olarak adlandırmaktadır.

3.2 Bellek Mekânı Olarak Müze Evler

Kent kimliğinin oluşması ve toplumla etkileşim sağlanmasında müzelerin birikimli bir bellek ile toplumsal değerleri kente aktardığı görülmektedir. Müzelerin bellek aktarımları kültürel varlıkların bakım, onarım, koruma, belgeleme, arşivleme ve sergileme ile gerçekleşmektedir. Sosyokültürel belleğin ve kent kimliğinin aktarılması sergime ile birlikte, yapılan eğitimler, araştırma imkanları, yayınlar ve müzelerde yapılan etkinliklerle süreklilik kazanmaktadır, bu durum belleğin taze kalmasını kolaylaştırmaktadır (Özdemir, 2019, s.26-27). Müzeler modern çağ anlayışının geçmişini yansıttığı bellek mekânları olduğu için kent kimliğinin de topluma aktarılmasında önemli rol üstlenmektedir. Tarihsel olaylarda ön plana çıkmış, içinde bulunduğu döneme yön veren insanlar toplum tarafından önemli kabul edilmiştir. Bu nedenle bu insanların yaşadığı yerler özel bir yere sahiptir. Önemli insan vasfında olan bu kişiler içinde yaşadığı toplumun bilimsel, sanatsal, sosyal ve kültürel hayatına katkıda bulunmuşlardır. İnsanlar bu önemli kişilerin ne yediğini, nasıl giyindiğini, gündelik hayatlarında neler yaptığını öğrenmek istedikleri için onları ait evleri koruma altına almak istemişlerdir. Toplum kişilere olan saygının korunarak, anılarının yaşatılması ve değerlerine sahip çıkılması amacıyla bu evlere önem vermektedir. Evlere verilen değeri gösterebilmek ve dokunulmaz hale getirebilmek için bu evler “müze “ev” e dönüştürülmektedir. Müze evler insanların istekleri dışında, içinde yaşayan, topluma yön veren kişilerin de talebi ile dönüştürülmektedir (Uz, 2015, s.268).

Müze evlerin amacı ise tarihi önemi ve anlamı olan evlerin birimleri korunarak, özgününe uygun yorumlanıp, bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır. Sergileme ve eğitimler ile bu evlerde yaşayan insanların hayatlarından kesitler aktarılması amaçlanmaktadır.

Dünya genelinde müze evlerin artmasıyla birlikte uluslararası bir kuruluş ihtiyacı doğmuştur. 1977 yılında “Yaşayan Tarih: Tarihi Ev Müze” konferansı Cenova’da düzenlenerek, özel müzeler için ICOM komitesi kurulması talep edilmiştir. Bu sürecin devamı olarak 1998’de DEMHIST (International Committee for Historic House Museums- Uluslararası Tarihi Ev Müzeler Komitesi)” kurulmuştur.

DEMHIST tarihi müze evleri şu şekilde tanımlamaktadır: “Günümüzde halka açılmış, geçmişte mesken olan tarihsel yapıların, orijinal mobilyaları (eşyaları) ile tarihî, kültürel koleksiyonlarını gösteren, ünlü yaratıcıların ruhunu yansıtan ve güçlü bir şekilde bir topluluğun tarihsel anılarına bağlı, özel bir müze çeşididir” (URL-3).

Müze ev tanımıyla ilişkili, bu kuruluşlar dışında konuyla ilgili araştırmacılar arasında farklı yaklaşımlar ve tanımlamalar dikkat çekmektedir. Örneğin Atasoy şöyle bir tanımlama yapmaktadır: “Müze evler, mimarisi ve içinde yaşayan şahsiyet nedeniyle korunması gereken yapılardır.” (Madran, 1999 s.14). Önder ise müze evleri: “Müze evler, tarihi ve mimari yönden korunması gereken konak ve evlerdir.” şeklinde tanımlamaktadır (Madran, 1999 s.14).

Türkiye’de farklı illerde yöresel özellikleri ile ön plana çıkan, önemli şahıslara ait olan ve mimari süslemeleri sebebiyle korunması gereken birçok ev, konak ve köşk müze haline getirilmiştir. Bu tarihi evlerde kazılardan çıkarılan arkeolojik eserler sergisinin yanısıra, yöre halkından toplanan etnografik malzemelerin de sergisi yapılmaktadır. Bu çalışma kapsamında müze evler koleksiyon malzemesi dışında yaşanmışlığa tanıklık etmesi nedeniyle müze ev olarak tanımlanabilir.

4. Canikli Konağı Fiziksel Özellikleri

Tokat İli merkez Mahmut Paşa Mahallesinde yer alan yapı, 1700’lü yıllarda Ruhani Şeyhi evi olarak yapılmıştır. Oldukça bakımsız durumda olan ve konut olarak kullanılan yapı Tokat Belediyesi’nin sosyal projesi ile özgün haline dokunulmadan restore edilmeye çalışılmıştır. Konağın banisi hakkında net bir bilgi yoktur ancak Canikli adını evi son kullanan ailenin soyadından almıştır. Yapının restorasyonu yapılarak kötü onarım izlerinden ve niteliksiz ekten kurtarılmıştır. Günümüzde Kültür Evi-El Sanatları Müzesi işlevi verilmiştir.

Behzat Bulvarı Behzat Deresi karşısında yapılan konak geleneksel Türk Evi plan yapısındadır. Bahçeli, sofalı ve iki katlı olan yapı Tokat geleneksel evlerindeki plan tiplerinden iç sofalı plan tipindedir. Cephesi ahşap karkas arası kerpiç üzeri sıva ile kaplanmıştır (Özay, 2020, s.115). Konağın güney kısmı sokağa paralel olmakla birlikte üç payandalı şekilde yapılarak, kuzey bölümüne göre güneydoğu bölümünde daralma görülmektedir (Görsel 1). Konağın iki girişi olmasına rağmen asıl giriş Behzat Bulvarı tarafından çift kanatlı ahşap kapı ile sağlanmaktadır. Diğer girişe ise konağın doğusundaki avluya bakan arka cepheden ulaşılmaktadır. Arka kapıya açılan bu avluya da yapının güneyinde moloz taşla yapılmış, basık yuvarlak kemerli kapı ile ulaşılmaktadır (Sertyüz, Şahin, 2018, s.225). Ön cephedeki birinci katta testere dişi şeklinde bir çıkma bulunmakta, bu çıkma üç bölmeden oluşmaktadır. Yapılan müdahaleler ile birlikte çıkmanın ön yüzünde yer alan özgün pencereler değiştirilerek, yerine dikdörtgen formda pencereler eklenmiştir. Çıkmanın güney tarafında ise özgünlüğünü yitirmiş dikdörtgen formda pencereler yer almaktadır. Çıkmalar yatay ve dikey silmelerle vurgulanarak, ahşap çıkma konsollar ve payandalar ile desteklenmektedir. Konağın ön cephesinde saçak altında çitalı ahşap kaplamalar vardır. Yan cephesinde bahçe girişi ve arka bahçe duvarı mevcut değildir. Yapının arka cephesinde simetrik bir düzen hakimdir. Arka bahçeye girişler arka cepheden sağlanmaktadır (Görsel 2).

Görsel 1. Canikli Konağı Genel Görünüş (Kavukçuoğlu, 2017, URL-4)

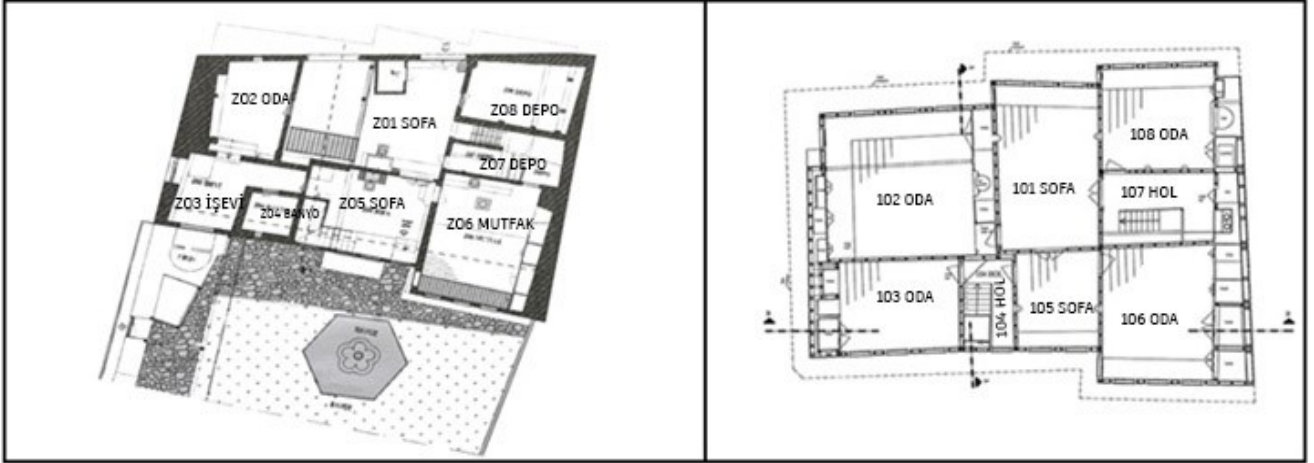

Görsel 2. Konağın Arka Cephesi (Kavukçuoğlu, 2017, URL-4)

Halit Çal'ın da belirttiği gibi, Tokat evleri genellikle iki kattan oluşmaktadır. Zemin kat, mutfak, ambar ve kiler gibi hizmet mekânlarından, üst kat daha çok oturma mekânlarından oluşur. Evlerin genelinde de Tokat kentinde "bölme" olarak adlandırılan "ara kat" bulunmaktadır. Bu alanlar kışın sıcaklığın korunması için basık tavanlı yapılan alanlardır ve genellikle oturma alanı olarak kullanılmaktadır (Çal, 1987, s.366). Canikli Konağı da zemin kat, ara kat ve birinci kat olmak üzere toplam üç kattan oluşmaktadır. Konağın ara kattaki odaları Halit Çal'ında belirttiği gibi basık tavanlıdır.

Tokat kentinde üç plan tipi vardır. Bu planlar belirlenirken evlerin yalnızca üst katları değerlendirilmektedir. Bu plan tipleri; "iki yüzlü iç sofalı", "üç taraflı odalı dış sofalı" ve "dış ve köşe sofalı" plan tipleridir. Tokat'ta genellikle iki yüzlü iç sofalı plan tipi tercih edilmektedir. Sofaya açılan ve ortada yer alan odalar bu plan tipinin esasını oluşturmaktadır (Çal, 1987, s.366). Belirtilen plan tipleri arasında Canikli Konağı, iki yüzlü iç sofalı plan tipindedir. Yapının zemin katında ön ve arka cepheden girişi olan birer adet taşlık vardır. Behzat Deresi tarafındaki ön cepheden giriş yapıldığında zemin kattaki Z01'de taşlık mekanına, arka bahçeden girişte de Z05 nolu taşlığa ulaşım sağlanmaktadır.

Taşlıkların içinde de konaktaki su ihtiyacının karşılanması için birer tane çeşme bulunmaktadır. Z01'deki taşlıkta depo ve kiler işlevinde bölümler yer almaktadır. Ara kat alanına merdiven ile ulaşılmaktadır. Z05 nolu alanda taşlığın sağında mutfak ve depo, solunda da iş evi, banyo ve orijinalliği korunarak günümüze ulaşabilmiş tuğla bacalı fırın yer almaktadır (Sertyüz, Şahin, s.226). Canikli Konağı'nın birinci katına iki ayrı merdiven ile ulaşılmaktadır. İlk merdiven zemin katta Z01 nolu taşlıktaki ara kat merdiveni ile çıkılan 107 numaralı koridordan, ikincisi de zemin katta Z05'den tek kollu merdiven ile ulaşılan 104 nolu koridordan sağlanmaktadır. Konağın içerisinde iki merdiven olması birinci katta hol ve iki adet sofa sisteminin çıkmasını sağlamıştır. Konak iç sofalı plan tipinde olduğundan kuzey ve güney cephelerine dört adet oda yerleştirilmiştir. Odalara sofadan ve sofalara bitişik olan ara hollerden geçiş yapılmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Canikli Konağı Zemin Kat Planı, Birinci Kat Planı (Kavukçuoğlu, 2017, URL-4)

Konağın en süslü odası başodadır. Bu alan özgün kullanımda konukların ağırlandığı özel bir yaşam alanıdır. Bundan dolayı diğer odalara oranla daha nitelikli ve büyük bir alana sahiptir. Odaya alçak tavanlı bir giriş eyvanından ulaşım sağlanmaktadır. Çitakari tekniğiyle yapılan giriş eyvanı üzerinde kalem işi bezemeler vardır. Ahşap zemin kaplamasına sahip olan odanın orta kısmında tavan süslemesi yer almaktadır. Tavan kaplaması çıtalar ile kare bölmelere ayrılmıştır. Giriş kapısı karşısında ve yanında ahşap yüklükler bulunmaktadır. Kapının sol tarafındaki ahşap yüklük ve alçı şerbetlik bozulmadan günümüze ulaşmıştır. Yüklük kapakları çıkartari tekniğinde bir bezeme ile yapılmıştır. Yüklük ve şerbetlik arasında bulunan sütunçe alçı işçiliği ve ahşap oyma ile yapılmış olup mekânın ikiye bölünmesini sağlamıştır (Görsel 3).

Görsel 3. Canikli Konağı Başoda İç Mekan Görselleri (Özdiri, 2022)

4.1 Abdullah Canikli'nin Belleğinden Canikli Konağı

Abdullah Canikli, Canikli Konağı sahiplerinin son torunlarından ve Tokat'ta ikamet etmektedir. Ev içinde yaşadığı anıları ve belleğinde kalanları şu şekilde anlatmaktadır;

Behzat Deresi tarafındaki çift kanatlı kapıdan girildiğinde, hayat denilen kapalı avlu şeklindeki alana çıkılmaktadır. Öncesinde ön cephede çift kanatlı kapı yanında fayton garajı bulunmaktadır. Fayton garajının içinde ise bir atın beslenmesi için ahır yer almaktadır. O dönemde faytona ve ata sahip aileler dönemin zengin aileleri arasına girmektedir. Fayton garajı yanında bir ambar ve samanlık alanı yer almaktadır. Bu alan restorasyon ile birlikte hayat denilen mekâna dahil edilmiştir. Hayat denilen kısım, aynı zamanda sofa olarak anılmaktadır. Sofada çeşmenin bulunduğu yerde çamaşırlar kül ile yıkanmaktadır. Çamaşırın yıkanacağı gün akşama kadar ev halkı bu iş ile meşgul olurlarmış. Bu tarz işler için evde yardımcı kadınlar bulunmaktadır. Bunların biri Ermeni diğeri ise Türk asıllı kadınlardır. Abdullah Canikli'nin dedesi Abdullah Efendi, öksüz büyüyen bu kadınların evlenmesine de vesile olmuştur. Kadınlar evlendikten sonra da Canikli Konağı'nda çalışmaya devam etmişlerdir.

Girişin sol tarafında mahzen adı verilen alan yer almaktadır. 1.5 metre tavan yüksekliğine sahip bu alana eğilerek giriş yapılabilmektedir. Bu alan kışlık hazırlıkların yapıldığı serin odadır. Diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Tokat'ta da peynir, pekmez, turşu, tenekelere basılan kürek denilen kavurmalar mahzende saklanmaktadır. Zemin katta yer alan bu alanda kışlık için hazırlanan yiyecekler bozulmadan 6 ay süre saklanmaktadır. Zamanında iki büyük deprem ve sel gibi afetlere maruz kalan Tokat'ta ambarlar tedbir amaçlı önceden doldurulmaktadır. Konakta da iki adet ambar yer almaktadır. Bu ambarlar toplamda 4 ton malzeme alabilecek kapasitede yapılmıştır. Evin ihtiyacı olan odun ve tuz da bu ambarlarda saklanmaktadır (Görsel 4).

Görsel 4. Canikli Konağı Mahzen Girişi (Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü)

Zemin katta iş evi görevinde bir oda bulunmaktadır. Bu alanın içerisinde ekmek fırını vardır. Fırında yöresel Tokat köy ekmeği ve tava ekmeği pişirilmektedir. Bu yöresel ekmekler ev halkına yetecek kadar yapılarak, haftalık tekrarlanmaktadır. İş evi içerisinde ayrıca kebab ocağı yer alır. Bu ocağın yanında geleneksel kavurma yemeği yapılmaktadır. Bu mekânda evin kadınları haftanın belirli günleri toplanarak erişte kesip, çökelekli katmer yapmaktadır.

Yemekler aşgana (aş evi) denilen oturmali mutfakta yenmektedir. Bu alan zemin katta yer alır, girişte harem kapısının sol tarafındaki odadır. Burada soba ve bir adet ocak bulunmaktadır. O dönemde eski ocak kullanılırken zamanla set üstü ocak kullanımına geçilmiştir. Aşgana denilen alan mutfak görevinde olup, oturma alanları sedir adı verilen yerlerden oluşmaktadır. Yemekler ise sinilerde sunulmaktadır. Anadolu şehirlerinde sık rastlanılan, Tokat şehrinde de görülen olaylardan bir tanesi, yemek yenirken ev halkı dışında mutlaka bir misafirin konuk edilmesidir. Bu durum da Anadolu insanının misafirliğini gözler önüne sermektedir. İş evinde daha sonradan yapılan bir banyo yer almaktadır. Bu mekâna hem arka sofadan hem de kilere çevrilmiş alandan geçilebilmektedir. Aşganının kuzey duvarında sade bir gömme dolap bulunmaktadır (Görsel 5). Yapılan birkaç değişiklikten sonra mutfak tezgahının önüne su kuyusu koyulmuştur.

Görsel 5. Konağın Aşgana Bölümü (Mutfak) (Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü)

Konağa diğer giriş bahçeden sağlanmaktadır. Bahçe alanı 1000m² olup, ortasında bir süs havuzu yer almaktadır. Bahçenin bakımı için konakta yaşayan bahçıvanlar vardır. Zamanında Tokat şehrinin bostanı Çağ Gölü Mahallesi olarak anılmaktadır. Kazova'da sulama yapılmadığı için o dönemde suyun en bol olduğu mahalle Çağ Gölü Mahallesi'dir. Tokat'ın sebze ve meyvesi buradan karşılanmaktadır. Canikli Konağı sahiplerinin bu mahallede bahçeleri vardır, konağın işlerine bakan bahçıvanlar bu bölgeyle de ilgilenmektedir. Konağın bahçesinde armut ağaçları, yasemin çiçekleri, zambaklar, kışlık ve yazlık güller, siyah ve mor güller yetiştirilmektedir. Konak sahiplerinin yaz akşamlarında oturma ve toplanma mekânı genel olarak bahçede yer alan havuz başıdır. Evin hanımları arkadaş toplantılarını burada yapmakta, beyler de misafirlerini bu bahçede ağırlamaktadır. Sosyalleşmenin fazla gelişmediği Tokat kentinde, evlerin bahçeleri en gözde toplanma mekânı olduğundan burası yaşam alanı olarak kullanılmıştır (Fotoğraf Görsel 6).

Görsel 6. Canikli Ailesinin Konak Bahçesindeki Anıları (Canikli, 2021)

Hayat (sofa) denilen bölümden diğer alanlara geçerken bir harem kapısı ile karşılaşmaktadır. Hayat bölümünün solunda erkek konukların kullandığı üst kata çıkan merdiven yer almaktadır. Merdivenle çıkılan yer kadınların bulunduğu harem kısmı, erkekler ise oturma odası olarak da anılan sofa bölümünde oturmaktadır.

Ara katta cumba şeklindeki oda 10 m² lik alana sahiptir. Bu oda yaz ve kış zamanlarında Abdullah Canikli'nin amcasının ve babasının ofis olarak kullandığı mekândır (Görsel 7). Diğer odalara göre daha basık bir oda olduğundan kışın ısınması kolay olsun diye bu odayı kullanmaktadırlar. Odaya merdivenle ulaşılan sahanlıktan tek kanatlı kapı ile giriş sağlanmaktadır. Bu kapının sol tarafında gusülhane ve ahşap yüklük bulunmaktadır.

Görsel 7. Canikli Konağı Ara Kattaki Oda (Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü)

Canikli Konağı'nın birinci katına ulaşım hem ara kat önündeki merdivenden hem de bahçe kapısı önündeki sofadan sağlanmaktadır. Bu merdiven ile birinci katın sofasına ulaşılmaktadır. Abdullah Canikli ve kuzenlerinin nikah merasimleri bu sofada gerçekleşmiştir. Bu mekânda şerbet törenleri ve farklı toplantılar da yapılmaktadır.

Canikli Konağı'nın birinci katında Abdullah Canikli'nin amcasının kızlarının 3 adet odası bulunmaktadır. Bu odaların her birinde birer adet banyo yer almaktadır. Banyo içlerinde duş için soba kazanları mevcuttur. Üst kattaki bu odalar mahrem alanlar olduğu için, kız çocuklarının tüm ihtiyaçları bu alanda karşılanmaya çalışılmıştır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Geçmiş ele alan, unutmayı ve hatırlamayı içeren bellek, bir diğer anlamıyla geçmişin korunmasını ve depolanmasını ifade etmektedir. Kişilerin kendi geçmişiyle ilgili anıları depoladığı kişisel hafıza mekânlarını içerdiği kadar toplumsal hafızayı da içermektedir.

Bellek tanrıçasının kızları "Musa"lar ve "Müz"lere adanan ilk mekânlar aynı zamanda ilk bellek mekânları ve müzeler olarak ifade edilmektedir "(Dönmez ve Kılınçer 2011, s.103). Zamanla gelişen ve değişen bu mekânlar milliyetçilik fikirleri ile birlikte "ulusal" bir nitelik kazanmıştır. Zaman içerisinde ulusun geçmişinin yer aldığı, yeniden kurgulandığı ve hatırlandığı mekânlar haline gelmişlerdir.

Müze evler ise, içinde bir evi veya tek bir tarihi içeren yapılar topluluğunda koruma odaklı olan bir müze türüdür. Müze evlerin yorumlanması öncelikli olarak yapının mimari özelliklerinin daha sonrada bina ile bağlantısı olan veya içinde yaşamış kişilere yöneliktir. Müze evler toplumda dönemin ileri gelen, toplumda büyük çoğunluğun takdirini kazanan insanların hayatının bir döneminde yaşadığı mekânlardır.

Çalışmada kişilerin yaşamında mekânsal çevresiyle etkileşim halinde olduğunu ve bu etkileşimlerin sonuçlarının hafızada saklayabildiğini, ayrıca yeniden anımsayabildiğini ortaya koymaktadır. Çalışmada mekân ve bellek ilişkisi çocukluk evi bağlamında ele alınarak, mekân belleğinin oluşumu incelenmiş, bellekte kalan mekân öğeleri ortaya çıkarılarak mekân öğelerinin bellek ile ilgili ilişkileri değerlendirilmiştir.

Çalışmada Huyssen, Locke, Sokrates, Kant, Nora, Lefebvre, Pallasma gibi düşünürlerin bellek konusundaki düşünceleri incelenmiştir. Bu yorumlar sonucunda hafıza mimaride zihinsel bir eylem olarak ele alınarak, hareket halinde olduğu görüşüne ulaşılmıştır. Ayrıca sadece şimdide bedeninin yaşadığı duyumları değil, hem gelecekte hem de geçmişte yaşadığı duyumları olanaklı kıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda mimari deneyimlenerek yaşam boyunca belleğe kodlanmaktadır.

Canikli Konağı özgünlüğü bozulmadan günümüze gelen mimari detayları ile geçmişi yaşatan bir mekân olma özelliğine sahiptir. Restorasyondan sonra el sanatları müzesine dönüştürülen konak, mekânın deneyimleri, kullanımı, anıları ile Tokat'ın yerel kültürünü yaşatmaya ve tanıtmaya çalışmaktadır. Sahip olduğumuz değerlerin zamanla değiştiği ve yok olduğu dönemde, Canikli Konağı hafızaların güçlü kalarak geçmişin unutulmaması adına önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Altınay, A. (2020). Bir Bellek Mekânı Olarak Ankara Saraçoğlu Mahallesi: Kişisel Tanıklıklar Bağlamında Mekânsal Amen, M. A. (2021). The Assessment of Cities Physical Complexity through Urban Energy Consumption. Civil Engineering and Architecture, 9(7), 2517–2527. doi:10.13189/cea.2021.090735
- Okumalar, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir. DOI: 10.5505/jas.2021.54210
- Çal, H. (1988). Tokat Evleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 894, Birinci Baskı, Ankara.

- Çağla, C. (2007). Bellek Üstüne Düşünmek. Cogito, Bellek: Öncesiz, Sonrasız (ss. 217–232). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dönmez, Banu M., Kılınçer, Zafer (2011) “Müziğin Yunan Mitolojisi ve Batı Kültürü İçindeki Algılanışı” İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, c.1. sayı. 1. 101-113.
- Ganiç, K. (2016). Kentsel Yapılar Üzerinden Bir Mekansal Bellek Okuması: Atatürk Kültür Merkezi (AKM), Yüksel Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kant, I. (1998). Critique of Pure Reason. (P. Guyer ve A. Wood Çev.). Cambridge University Press, New York.
- Locke, J. (2000). İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme. (M. Delikara Topçu Çev.). Öteki Matbaası, Ankara.
- Madran, B. (1999). Müze Türleri. Yeniden Müzeciliği Düşünmek. Ed.: Tomur Atagök. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Nora, P., 2006. Hafıza Mekanları, (çev. M. E. Özcan), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara. Bergson, H., 2015. Madde ve Bellek: Beden - Tin İlişkisi Üzerine Deneme, (çev. I. Ergüden), 2. Baskı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Özay, Ç. (2020). Tokat İli Yapılarında Ahşap Üzeri Kalem İşlerinde Görülen Motif ve Kompozisyonlar, Yüksek Lisans Tezi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Özaloğlu, S. (2017). Hatırlamanın yapıtaşı mekânın bellek ile ilişkisi üzerine. T. Erman ve S. Özaloğlu (Editörler), Bir varmış bir yokmuş: Toplumsal bellek, mekân ve kimlik üzerine araştırmalar içinde (s. 13-19). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayın.
- Özak, N. Ö. (2008). Bellek ve Mimarlık İlişkisi Kalıcı Bellekte Mekansal Öğeler, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Pallasmaa, J. (2018). Tenin gözleri: Mimarlık ve duyular (4). (Çev: A, Kılıç). İstanbul: Yem Yayın.
- Roth, L. (2017). Mimarlığın öyküsü: Öğeleri, Tarihi ve Anlamı (2). (Çev: E, Akça). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Sertyüz, N., Şahin, N. (2018). Tokat Canikli Konağı Ahşap Üzeri Kalem İş Bezemeleri, Kalemşi Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, Volume 6, Issue 12, 223-248. DOI: 10.7816/kalemisi-06-12-08.

İnternet Kaynakları

- URL-1 www.tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 31.01.2022
- URL-2 www.webster-dictionary.org, Erişim Tarihi: 31.01.2022
- URL-3 Demhist: <https://icom.museum>, Erişim Tarihi: 01.02.2022
- URL-4 www.sekamimarlik.com.tr/portfolio-item/tarihi-canikli-konagi-restorasyon-ve-kultur-evi-donusum-projesi/, Erişim Tarihi: 24.04.2022